

R. den Ouden

- Inleiding op
 - de analyses van de notulen van de kerkenraadsvergaderingen van de hervormde gemeente Gouda over de periode 13 oktober 1830 tot 20 december 1850
 - de analyses van de notulen van de diakonievergaderingen van de hervormde gemeente Gouda over de periode 27 februari 1832 tot 29 december 1851
- Gebruikte literatuur en bronnen
- Toelichting op enkele termen

R. den Ouden

Inleiding op de analyses van de notulen van de kerkenraadsvergaderingen van de hervormde gemeente Gouda over de periode 13 oktober 1830 tot 20 december 1850

(Bron: ac 564, inv.nr. 15)

KERKENRAAD

Algemeen

Ten tijde der hervorming in de tweede helft van de 16e eeuw werden er vier kerkvergaderingen opgericht aan welke het bestuur over de Nederduitse gereformeerde kerk (hier gemakshalve met Ned. hervormde kerk aangeduid) toekwam en die de geestelijke zowel als de materiële belangen der gemeenten kregen te behartigen. Overigens was de overheidsinvloed op het kerkbestuur groot.

In elke gemeente werd een kerkenraad gevormd. Deze bestond uit de predikanten, ouderlingen en diakenen van de gemeente. Verder kwamen op gezette tijden ouderlingen en predikanten uit de gemeenten binnen een classis (de provincies waren opgedeeld in ressorten of classes) in vergadering bijeen. Bovendien vergaderden jaarlijks ouderlingen en predikanten uit de classes van een provincie in een particuliere of provinciale synode. Tenslotte werd in 1578 besloten om elke drie jaar een algemene vergadering van predikanten en ouderlingen uit de gehele hervormde kerk in de Verenigde Nederlanden bijeen te roepen, waaraan men de naam van nationale, landelijke of algemene synode gaf. Aan dit besluit heeft men echter maar enkele malen uitvoering kunnen geven. De laatste nationale synode onder de oude kerkordening (en na een periode van 30 jaar de eerste) werd in 1618–1619 in Dordrecht gehouden en staat bekend als de Dordtse synode.

Na de Franse overheersing (1795-1813) vond onder gezag van de overheid een ingrijpende reorganisatie van het kerkbestuur plaats. Kerkenraad en classis bleven bestaan, maar aan de classicale vergadering werd vrijwel alle bestuurlijke bevoegdheid ontnomen. In plaats daarvan werd een college van dagelijks bestuur ingesteld, het zgn. classicaal bestuur. De particuliere of provinciale synoden zouden niet meer bijeenkomen, maar voor deze werd het bestuur op provinciaal niveau in handen gelegd van opnieuw een college van dagelijks bestuur, het zgn. provinciaal kerkbestuur. En tenslotte zou voortaan jaarlijks een algemene synode gehouden worden die het hoogste bestuurlijk gezag (echter onder dat van de koning) binnen de Ned. hervormde kerk zou worden toebedacht. Hiervan was het orgaan voor dagelijks bestuur het college van synodale deputaten, later (1827): de Algemene Synodale Commissie.

In 1816 kreeg de reorganisatie haar beslag en werd van overheidswege het Algemeen Reglement voor het bestuur der Hervormde kerk in het Koninkrijk der Nederlanden ingevoerd. Hierin werden de bevoegdheden der verschillende bestuursorganen in algemene termen vastgelegd. Zie: Hooijer, *Kerkelijke wetten voor de hervormden in het Koninkrijk der Nederlanden*, en: Van Loon, *Het Algemeen Reglement van 1816*.

Het hoogste bestuurlijk gezag binnen de hiërarchische bestuursorde kwam toe aan de koning. De overheid voorzag de predikanten na de Franse overheersing weer van een vast inkomen, waarmee de koning de hervormde kerk na een periode van materiële ontreddeering nauw aan zich verbond en verplichtte. Voor alle besluiten van enig belang, zowel van de synode als van de provinciale en classicale besturen, was zijn goedkeuring vereist, c.q. de goedkeuring van het ministerie voor zaken der hervormde kerk en niet-roomns-katholieke erediensten (kort: ministerie voor kerkzaken / van eredienst). In het bijzonder gold dit de invoering van de organieke reglementen, die na 1816 door de algemene synode werden opgesteld. Het reglement voor de samenstelling en werkzaamheden der kerkenraden en dat voor kerkelijk opzicht en tucht kwam in 1825 tot stand en dat voor de diakonie-administratie bij in 1845. Verder behoeften ook de kerkenraden in bepaalde gevallen koninklijke goedkeuring (zie onder: "Beleidsvoering").

Smalle of gewone en brede kerkenraad

De kerkenraad bestond oorspronkelijk alleen uit predikanten en ouderlingen. Vanaf de tijd echter dat er in de vroege hervormde gemeenten dienaren des Woords voorgingen werd ook het ambt van diaken ingesteld. Al spoedig werden in geval van beroeping van een predikant door de kerkenraad de diakenen hierbij betrokken. Men sprak dan van kleine of gewone kerkenraad (ouderlingen en predikanten) resp. grote of buitengewone kerkenraad (predikanten, ouderlingen en diakenen). Vanaf 1816 tot 1852 werden de beide vergaderingen gewone (of smalle) resp. brede kerkenraad genoemd, na 1852 bijzondere resp. algemene kerkenraad.

Wanneer er alleen sprake is van kerkenraad dan wordt doorgaans bedoeld de brede kerkenraad.

Waren er in een gemeente meer dan vier ouderlingen, zoals dat in Gouda in de periode 1830-1850 het geval was, dan mochten de diakenen ook afzonderlijk vergaderen.

Taken van de smalle kerkenraad

De smalle kerkenraad behartigde in hoofdzaak de geestelijke belangen der gemeenteleden en was verantwoordelijk voor de handhaving van de rechte leer en van tucht en orde.

Men zag nauw toe op de levenswandel van de gemeenteleden en als er aanleiding voor was stelde men hen onder censuur, hetgeen inhield dat zij werden uitgesloten van het gebruik der sacramenten (doop en heilig avondmaal).

De ouderlingen en de predikanten deden meestal eenmaal in het jaar huisbezoek bij de gemeenteleden en daarvan werd in de vergadering verslag gedaan. Men vormde zich hierdoor een beeld van wat er in de gemeente omging en leefde.

Verder hield men zich bezig met het catechetisch onderwijs (benoeming van en toezicht op de "catechiseermeester"), met het ziekenbezoek (benoeming van en toezicht op de "krankbezoeker"), met de controle van de doop- en trouwboeken, men regelde de bevestiging van nieuwe lidmaten en tevens behandelde men de attestaties van lidmaten die overkwamen en vertrokken uit resp. naar andere gemeenten of kerkgenootschappen. Wanneer men het nodig achtte, werden nieuw overgekomen leden onder voorlopig toezicht gesteld.

Tot de vaste werkzaamheden van de smalle kerkenraad behoorde ook de beurtverdeling onder de predikanten, ouderlingen en diakenen voor de diensten van voorbereiding, bediening en nabetrachting van het heilig avondmaal.

Taken van de brede kerkenraad

De brede kerkenraad hield zich bezig met zaken van meer algemeen bestuurlijke aard die zowel op het geestelijk als op het materiële vlak lagen.

Een groot deel van zijn werkzaamheden bestond uit kwesties die de diakonen aan de orde stelden. In veel gevallen behoeft de diakonie namelijk in haar handelen het advies, de medewerking en krachtens reglementaire bepaling ook de goedkeuring van de kerkenraad. Jaarlijks werd haar financiële administratie gecontroleerd en in belangrijke beleidszaken werd alleen na overleg in de brede kerkenraad een beslissing genomen. Veelal onderhield deze ook namens de diakonie de contacten met de overheid. Medewerking verleende hij aan de jaarlijkse turfcollecten.

In geval een predikant kwam te overlijden of naar een andere gemeente vertrok ging men over tot het beroepen van een nieuwe voorganger. Er werd een voordracht gemaakt waaruit men door middel van stemming een keuze deed voor het uitbrengen van het beroep. Bedankte de desbetreffende predikant hiervoor dan werd de procedure van beroeping herhaald.

De brede kerkenraad behandelde verder kwesties inzake de eredienst, zoals het plechtig doen plaatsvinden van de bevestiging van lidmaten en de benoeming van een nieuwe voorlezer en voorzanger, en tenslotte werd de formele benoeming van nieuwe kerkenraadsleden geregeld.

Beleidsvoering

De plaatselijke hervormde gemeente en haar kerkenraad maakt deel uit van het landelijk verband van de Ned. Hervormde kerk en is daarmee onderworpen aan het gezag van de hogere bestuurscolleges binnen dit kerk-genootschap. De kerkenraad dient zich in zijn handelen te richten naar de algemene en diverse bijzondere reglementen en moet zijn huishoudelijke reglementen daarop afgestemd hebben. Rijzen er moeilijkheden binnen de kerkenraad die hij niet kan overwinnen, dan moeten deze worden voorgelegd aan een hoger bestuurscollege, in laatste instantie aan de synode.

De kerkenraad staat onder direct toezicht van het classicaal bestuur. Dit college volgt de kerkenraad in zijn beroepingswerk, beslist in geschillen en heeft de bevoegdheid predikanten, kandidaten en kerkenraadsleden te schorsen. Het provinciaal kerkbestuur is gemachtigd deze ambtsdragers ook af te zetten (beroep op de synode is mogelijk). Jaarlijks vindt er van de kant van het classicaal bestuur een kerkvisitatie plaats, meestal schriftelijk maar eenmaal in de drie jaar worden er kerkvisitatoren (twee predikanten uit het classicaal bestuur) aangewezen die de kerkenraad persoonlijk bezoeken. Er wordt dan onderzoek gedaan naar de handel en wandel der kerkenraadsleden en bovendien worden de boeken gecontroleerd. Problemen die in broederlijke samenspreking niet tot oplossing kunnen worden gebracht worden voorgelegd aan het classicaal bestuur. Binnen de kerkenraad van Gouda waren er in de periode 1830-1850 geen bijzondere moeilijkheden en de kerkvisitaties stemden het classicaal bestuur tot voldoening.

Daarentegen was de relatie van de kerkenraad (en de diakonie) met de overheid, waarmee deze ook in een gezagsverhouding stond, niet altijd goed te noemen. De vaste zaken waarvoor koninklijke goedkeuring was vereist gaven in de onderhavige periode geen enkel probleem. Voor de diakonie betrof dit het aanvaarden van erfstellingen (nalatenschappen en legaten), voor de kerkenraad het uitbrengen van beroepen. Echter het algemeen overheidsbeleid inzake de diakonie baarde de kerkenraad veel zorg. In de periode 1830-1850 voerde de diakonie van Gouda een onafhankelijke administratie, d.w.z. zij werd niet door de overheid gesubsidieerd. Het gemeentebestuur had dit wel graag gedaan om daarmee meer invloed te kunnen uitoefenen op het beleid van de diakonie. Angstvallig werd echter in de lijn van het landelijk diakoniebeleid deze mogelijkheid om over extra financiële middelen te beschikken van de hand gewezen. Niettemin werd de druk van de overheid in de loop van de 19e eeuw in dit opzicht steeds groter. Reeds in de

grondwet van 1814 was vastgelegd dat alle armbesturen jaarlijks via het gemeentebestuur aan de Staten Generaal opgave moesten doen van hun jaarinkomsten en -uitgaven en van het aantal bedeeden. Dit met het doel een basis te leggen voor een centrale, systematische registratie. In de jaren '40 leidde het overheidsbeleid in dezen tot openlijk verzet van de kant van de diakonieën (Rotterdam en Utrecht namen het initiatief, de kerkenraad van Gouda betuigde adhesie) en de synode. De voorbereidingen voor een nieuwe armenwet die dan in 1854 overigens in zeer gematigde vorm van kracht zou worden verscherpten de conflictsituatie.

Ook op ander terrein kwam de kerkenraad in botsing met de overheid. In 1844 ging de kerkenraad een rechtstreekse confrontatie aan met het gemeentebestuur toen deze nieuwe regenten van het wees- en aalmoezeniershuis benoemde. Sinds de Franse overheersing was er een aanzienlijk aantal rooms-katholieke kinderen in het van oorsprong hervormde tehuis opgenomen en het gemeentebestuur wenste de nieuwe verhoudingen ook in het college van regenten tot uitdrukking te brengen. De kerkenraad verzette zich heftig hiertegen en zocht steun bij Provinciale Staten, maar zonder succes. De rooms-katholieke kinderen werden niet van de hervormde gescheiden en er trad een gemengd college van regenten aan. In 1850 deed zich een soortgelijk conflict voor inzake de benoeming van een geestelijk verzorger in de vrouwengevangenis.

Organisatie

De smalle kerkenraad bestond uit vier predikanten, een vijfde predikantsplaats werd op grond van financiële overwegingen vacant gehouden, en acht ouderlingen. De predikanten, ouderlingen en de acht dienstdoende diakenen vormden de brede kerkenraad.

De kerkenraad had zelf behoudens koninklijke goedkeuring de benoeming van ouderlingen en diakenen – door coöptatie — én de vervulling van vacatures van predikanten in handen. De gemeenteleden werden daarin niet gekend en het recht van collatie bestond niet in Gouda. Ouderlingen en diakenen werden voor twee jaar benoemd. Elk jaar trad de helft af.

Gedurende de periode 1840 tot 1845 was er naast ds. Nijhoff wegens diens zwakke gezondheid een hulpprediker in dienst (candidaat F. van der Vliet, vanaf 1845 predikant te Reeuwijk).

NOTULEN KERKENRAADS-VERGADERINGEN

Kerkenraadsarchief

Het archief van de kerkenraad als de schriftelijke neerslag van zijn werkzaamheden wordt gevormd door lidmatenboeken, doop- en trouwboeken, correspondentie en de notulen van de vergaderingen.

Notulen van de vergaderingen van de smalle kerkenraad

Voor het nazien van de doop- en trouwboeken die door de koster werden bijgehouden kwamen predikanten en ouderlingen eenmaal in de twee maanden bijeen en voor de regeling van de viering van het heilig avondmaal nog eens gemiddeld viermaal in het jaar. In deze laatste vergaderingen werden ook de tuchtzaken en attestaties behandeld en werd verslag gedaan van de huisbezoeken die in de voorafgaande periode waren afgelegd. Alle overige punten van behandeling kwamen ook in de vaste vergaderingen aan de orde, zelden kwam men in buitengewone zitting bijeen.

De bestuurstaak van de smalle kerkenraad was beperkt, zo ook de notulering. Hiervoor werd een der predikanten als scriba aangesteld. De beurtverdeling voor het heilig avondmaal werd uitvoerig aangetekend.

De namen van de personen die onder voorlopig toezicht of onder censuur werden gesteld, werden meestal niet vermeld, met uitzondering van degenen die zich na 1834 als bezwaarden van de gemeente afscheidden.

Zowel het huisbezoek als het nazien van de doop- en trouwboeken leverden zelden of nooit een punt van nadere overweging op, zodat daarvan in de notulen ook verder geen melding werd gemaakt.

Notulen van de vergaderingen van de brede kerkenraad

De brede kerkenraad kwam in de periode 1831-1850 gemiddeld 9 à 10 maal per jaar in gewone en buitengewone zitting bijeen.

Ook nu weer trad een der predikanten op als scriba. Uitgebreid werd aantekening gemaakt van het beroepingswerk. Alle namen der predikanten die op de voordracht werden geplaatst, werden in de notulen opgenomen en ook de daaruit door middel van stemming opgemaakte twaalf-, zes- en drietallen. Tevens werden de aftredende en nieuw benoemde ouderlingen en diakenen vermeld..

Verder zijn alle zaken die door de diakenen aan de orde werden gesteld (erfstellingen, controle financiële administratie, bijzondere collecten, bijzondere ziekenverpleging) aangetekend, alsmede de algemene kerkenraadskwesities. Dat betreft het begeven van huizen door predikanten of ouderlingen, benoeming door gemeentebestuur van regenten van wees- en aalmoezeniershuis, benoeming door gemeentebestuur van geestelijk verzorger in de vrouwengevangenis, contacten met gemeentebestuur, provinciale staten, landsregering, kerkvoogden en de hogere kerkelijke bestuurscolleges. Veel namen worden genoemd en ook wordt in een aantal gevallen evenals in de notulen van de smalle kerkenraad correspondentie in afschrift ingelast.

Analyses notulen kerkenraads–vergaderingen

Integrale tekst

Tot 24 januari 1831 werden de vergaderingen van de brede en smalle kerkenraad ongescheiden in een notulenboek genotuleerd (inv.nr. 15 pp. 1-10). Vanaf die datum vindt gescheiden notulering plaats, zij het nog steeds in één register. Voorin treft men de handelingen van de smalle (pp. 11-187), achterin die van de brede kerkenraad aan (pp. 188-361).

De diakonie vergaderde ook afzonderlijk en hield eigen notulen bij (over de periode 1831-1851 twee registers, inv.nrs. 216 en 217; de analyses ervan zijn alhier te raadplegen).

Het originele notulenregister van de brede en smalle kerkenraad wordt als onderdeel van het archief van de hervormde gemeente Gouda bij het Streekarchief Midden-Holland bewaard.

Analyses

De notulen van de kerkenraadsvergaderingen zijn nader toegankelijk gemaakt door analyses die in de studiezaal van het streekarchief zijn te raadplegen. Deze geven een samenvatting van de inhoud met een opsomming van de persoonsnamen (predikanten alleen uit Zuid-Holland, ouderlingen, diakenen, gecensureerden, afgescheidenen, overige genoemde personen), geografische aanduidingen, handelingen en mededelingen (in principe zijn geen aantallen of bedragen opgenomen; men raadplege daartoe het origineel), alsmede de datering van de vergaderingen.

De analyses van de ongescheiden notulen van de smalle en de brede kerkenraad zijn te vinden op blad 1—3, die van de smalle en de brede kerkenraad afzonderlijk op blad 4-43 resp. blad 44-94.

De vaste vergaderingen van de smalle kerkenraad zijn uitsluitend aangegeven onder de vermelding Standaardvergadering A resp. B.

Standaardvergadering A staat voor:

1. Opening en goedkeuring notulen.
2. Doop- en trouwboeken nagezien.
3. De sleutel van de archiefkast is in het daartoe bestemde kistje. .
4. Betaling boeten (c.q. uitstel van betaling, c.q. geen betaling).
5. Sluiting.

Standaardvergadering B staat voor:

1. Opening. Aan de orde viering heilig avondmaal.
2. Lezing register van gecensureerden.
3. Behandeling attestaties en regeling bevestiging lidmaten.
4. Huisbezoek levert geen punt van overweging op.
5. Beurtverdeling predikanten, ouderlingen, diakenen (al dan niet tweemaal), voorbereiding, bediening, nabetrachting heilig avondmaal.
6. Sluiting.

Bijkomende punten en/of bijzonderheden bij bovengenoemde punten zijn in de analyses steeds vermeld.

De nummering van de vergaderingen valt samen met de datering; de letters [g] en [b] geven daarbij aan of het een gewone dan wel een buitengewone vergadering betreft. De nummering van de punten der vergaderingen correspondeert met die in het origineel; foutieve nummering door de scriba is gecorrigeerd, maar wel tussen haakjes bijgevoegd.

De namen van de predikanten uit Gouda en de omliggende plaatsen (d.w.z. uit de ring van Gouda) en van de ouderlingen en diakenen zijn chronologisch verwerkt in een lijst en bovendien alfabetisch in een kaartsysteem (beide afzonderlijk bij het streekarchief te raadplegen).

Computerverwerking analyses notulen kerkenraadsvergaderingen

Naast het tekstgedeelte van de analyses is ook in het kader van het nader toegankelijk maken van de notulen, namelijk met het oog op toekomstige verwerking van gegevens in de computer, een trefwoordenlijst van zaken opgemaakt. Met hetzelfde doel zijn de persoonsnamen en de geografische aanduidingen in de tekst zelf onderstreept.

R. den Ouden

Inleiding op de analyses van de notulen van de diakonievergaderingen van de hervormde gemeente Gouda over de periode 27 februari 1832 tot 29 december 1851

(Bron: ac 564, inv.nrs. 216 en 217)

DIAKONIE

Algemeen

Na de reformatie was het belangrijkste aandeel in de zorg voor de armen aan de officiële gereformeerde (hervormde) kerk toegevallen. Het bestuursorgaan binnen de kerk dat de belangen van zowel de kerkelijke als ook van de algemene armen kreeg te behartigen was de diakonie.

Begin 19e eeuw werden er plaatselijk van overheidswege openbare armbesturen ingesteld, die voortaan zorg zouden dragen voor de algemene en niet-kerkelijke armen. Voor die tijd traden stads- en gemeentebesturen slechts regelend op en beperkten zij zich tot het van tijd tot tijd geven van financiële injecties.

Tevens werd vanaf 1800 de armenzorg zowel grondwettelijk (1814, 1815) als ook in verschillende afzonderlijke armenwetten geregeld (1800, 1818, 1854), echter voor geer der partijen bijzonder bevredigend. De relatie van de diakonieën niet alleen met de plaatselijke, maar ook met de landelijke overheid was dan ook in de 19e eeuw op diverse belangrijke en minder belangrijke punten gespannen.

Armenzorg

De armen in de gemeente die bij de diakonie aanklopten om steun, moesten hiervoor goede redenen hebben. In zgn. "klachtvergaderingen" brachten zij hun verzoek naar voren en werd er geïnformeerd naar hun omstandigheden. In 1833 besloten de diakenen om alvorens een beslissing te nemen inzake plaatsing van de behoeftigen op de bedeellijst persoonlijk kennis te nemen van hun noden en levenswijze.

Zij die zich tot de diakonie om hulp wendden waren bejaarden, langdurig zieken, invaliden, weduwen met kinderen, wezen en (seizoen-)werklozen.

De bedeling bestond hoofdzakelijk uit geld en in de winter bovendien uit turf en brood. Daarnaast werden grutten, olie, zout en rijst uitgereikt, terwijl het gemeentebestuur de armen van tijd tot tijd van soep voorzag, die dan door de diakenen werd toegewezen.

In Gouda konden tot 1833 ook vreemdelingen een beroep op de diakonie van de hervormde gemeente doen. Echter wegens het vele misbruik dat van deze mogelijkheid werd gemaakt is die vorm van armenzorg gestaakt en werd de functie van "passantmeester" die daartoe was ingesteld ongeheven.

Naast bedeling zorgde de diakonie in bijzondere gevallen ook voor huisvesting. Zij had een aantal huizen (o.a. verschillende hofjes) in bezit en deze konden aan behoeftigen worden verhuurd of begeben, afhankelijk van de in het verleden vastgestelde bepalingen.

De medische zorg voor de armen strekte zich uit tot bijdragen in de verpleegkosten, die dan meestal werden gedeeld met de gemeente. Deze laatste bekostigde ook de medicijnen.

Beleidsvoering

In de periode 1832–1851 voerde de diakonie van Gouda een onafhankelijke administratie, d.w.z. zij werd niet door de overheid gesubsidieerd. De gemeente had dit overigens wel graag gedaan om daarmee invloed te kunnen uitoefenen op het beleid

van de diakonie. Angstvallig werd echter in de lijn van het landelijk diakoniebeleid deze mogelijkheid om over extra financiële middelen te beschikken van de hand gewezen. Niettemin werd de druk van de overheid in de loop van de 19e eeuw in dit opzicht steeds groter. Reeds in de grondwet van 1814 was vastgelegd dat alle armbesturen jaarlijks via het gemeentebestuur aan de Staten-Generaal opgave moesten doen van hun jaarinkomsten en -uitgaven en van het aantal bedeeden. Dit met het doel een basis te leggen voor een centrale, systematische registratie. In de jaren '40 leidde het overheidsbeleid in dezen tot openlijk verzet van de kant van de diakonieën (Utrecht neemt het initiatief, Gouda betuigt adhesie) en de synode. De voorbereidingen voor een nieuwe armenwet, die dan in 1854 overigens in zeer gematigde vorm van kracht zou worden, verscherpten de conflictsituatie.

In veel gevallen behoefde de diakonie in haar handelen het advies, de medewerking en krachtens reglementaire bepaling ook de goedkeuring van de kerkenraad. Jaarlijks controleerde deze haar financiële administratie. Een en ander leidde echter nimmer tot problemen: de verhouding met de kerkenraad was goed.

Inkomsten en uitgaven

De inkomsten van de diakonie bestonden uit de rente van kapitaalbezit dat in staatsobligaties was belegd, erfstellingen (nalatenschappen, legaten), giften, collecte-gelden en huishuur. Naast de gewone collecten werden er, wanneer dat bijvoorbeeld in een strenge winter nodig werd geacht, buitengewone collecten gehouden voor extra bedeling. Voor wat betreft erfstellingen was men verplicht om machtiging tot aanvaarding ervan aan te vragen bij de koning. Het was regel dat nieuw verkregen kapitaal in staatsobligaties moest worden belegd, maar in bijzondere gevallen kon de koning ontheffing verlenen en mochten de gelden voor direct gebruik worden aangewend en aan de kas worden toegevoegd.

De uitgaven werden gevormd door geldelijke bedeling aan de armen, aankoop van turf, tarwe, brood en andere etenswaren en betaling van maalloon en bakkersloon. Verder zorgde de diakonie voor het onderhoud van de woningen die zij in haar bezit had en waartoe zij ambachtslieden in dienst had, en bekostigde zij samen met de gemeente de opname in het gasthuis van behoeftige zieken.

Voor kleine huishoudelijke vergrijpen en onordelijk, niet-reglementair gedrag bestond binnen de verschillende kerkelijke colleges (o.a. brede en smalle kerkeraad, diakonie) een boeteregeling: aan het eind van het jaar ging men de in een pot verzamelde boeten verteren in een herberg, bij welke gelegenheid "tevens" de benoeming van ouderlingen en diakonen onofficieel werd geregeld.

Organisatie

Het college van diakonen bestond uit acht personen die voor twee jaar werden benoemd. Elk jaar trad de helft af. De oudste in dienstjaren werd president. Andere belangrijke functies waren die van boekhouder en secretaris.

NOTULEN DIAKONIEVERGADERINGEN

Diakoniearchief

Het archief van de diakonie als de schriftelijke neerslag van haar werkzaamheden wordt gevormd door de correspondentie, de financiële administratie, de bedeelboeken en -lijsten, de lidmatenboeken en de notulen van de vergaderingen.

Notulen

Eenmaal in de maand kwamen de diakonen in de Sint-Janskerk in gewone vergadering bijeen en zoveel keren meer als nodig werd geacht in buitengewone zitting. Hetgeen men dan verhandelde werd door de secretaris

genotuleerd. Men treft in de notulen een veelheid van financiële gegevens aan: betrekkelijk uitgebreid, hoewel niet systematisch, werden inkomsten en uitgaven aangetekend. Bovendien werden de jaarrekeningen met opgave van het aantal bededen, die op verzoek van het gemeentebestuur werden opgemaakt, in afschrift in de notulen opgenomen.

Hetgeen aan de orde kwam in de zgn. "klachtvergaderingen" werd afzonderlijk genotuleerd. In de notulen van de gewone en buitengewone diakonievergaderingen werden alleen, en ook nu weer niet systematisch, de namen van de te bedelen c.q. bedeelde personen, de hoogte van hun bedeling en soms hun leeftijd en registratienummer vermeld.

Verder kan men in de notulen vinden aan wie er diakoniehuzen werden verhuurd of begeben en dit laatste door wie (om beurten door diakenen, ouderlingen en predikanten). Ook werd melding gemaakt van de contacten die men had met de kerkenraad en de overheid, van de instelling van commissies, van de gevoerde correspondentie en van alle overige werkzaamheden (turf- en broodaankoop en uitdeling ervan, regeling onderhoud gebouwen, rapportage gepleegde nieuwbouw, de oprichting van een armenkerk, als tweede kerk naast de Sint-Jan). Tenslotte werd de jaarlijkse wisseling van het college van diakenen aangetekend.

In het algemeen moet worden vastgesteld dat men, afgezien van de financiële gegevens, zeer beknopt notuleerde en men vaak volstond met het weergeven van besluiten.

Analyses notulen diakonievergaderingen

Integrale tekst

De originele notulenregisters worden als onderdeel van het archief van de hervormde gemeente Gouda bij het Streekarchief Midden-Holland bewaard

Analyses

De notulen van de gewone (en buitengewone) diakonievergaderingen zijn nader toegankelijk gemaakt door analyses die in de studiezaal van het streekarchief zijn te raadplegen. Deze geven een samenvatting van de inhoud met een opsomming van de persoonsnamen (diakenen, bededen, ambachtslieden, leveranciers, overige genoemde personen; leden van de ingestelde commissies zijn niet vermeld), geografische aanduidingen, handelingen en mededelingen (in principe zijn geen aantallen, bedragen, nummers of leeftijden opgenomen: men raadplege daartoe het origineel), alsmede de datering van de vergaderingen.

De nummering van de vergaderingen valt samen met de datering; de letters [g] en [b] geven daarbij aan of het een gewone dan wel een buitengewone vergadering betreft. De nummering van de punten der vergaderingen correspondeert met die in het origineel; foutieve nummering door de diakenen is gecorrigeerd, maar ook tussen haakjes bijgevoegd. De punten van de vergaderingen vanaf 8 mei 1848 zijn in het origineel niet genummerd, in de analyses wel.

De namen van de diakenen zijn chronologisch verwerkt in een lijst en bovendien alfabetisch in een kaartsysteem (beide afzonderlijk bij het streekarchief te raadplegen).

Computerverwerking analyses notulen diakonievergaderingen

Naast de tekst van de analyses is ook in het kader van het nader toegankelijk maken van de notulen, namelijk met het oog op toekomstige verwerking van gegevens in de computer, een trefwoordenlijst van zaken opgemaakt. Met hetzelfde doel zijn de persoonsnamen en de geografische aanduidingen in de tekst zelf onderstreept.

GERAADPLEEGDE BRONNEN EN LITERATUUR

- Bik, J.G.W.F. *De invloed van het stadsbestuur op de volksgezondheid in de loop der eeuwen*. In: *Gouda zeven eeuwen stad*. Gouda, 1972.
- Dale, van. *Groot woordenboek der Nederlandse taal*. Ts Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1976.
- Douwes, P.A.C. *Armenkerk; de hervormde diaconie te Rotterdam in de negentiende eeuw*. Schiedam, Interbook International b.v., 1977.
- Geselschap, J.E.J. en Bezemer, A. *De ruimtelijke ontwikkeling van Gouda*. In: *Gouda zeven eeuwen stad*. -Gouda, 1972. /
- Geselschap, J.E.J. *Het verenigd wees-aalmoezeniershuis te Gouda 1495-1948*. In: *Gouda zeven eeuwen stad*. Gouda, 1972.
- Geselschap, J.E.J. *Hofjes van barmhartigheid*. In: *Gouda zeven eeuwen stad*. Gouda, 1972.
- Geselschap, J.E.J. *Het lager onderwijs in de oude tijd*. In: *Gouda zeven eeuwen stad*. Gouda, 1972.
- Haitjema, Th.L. *De nieuwe geschiedenis van Neerlands kerk der Hervorming; van gereformeerde kerkstaat tot Christus-belijdende volkskerk*. 's Gravenhage, Boekencentrum, 1964.
- Hooijer, C. *Kerkelijke wetten voor de hervormden in het Koninkrijk der Nederlanden*. Zaltbommel, Joh. Noman, 1846.
- Jong, O.J. de. *Nederlandse kerk-geschiedenis*. Nijkerk, F. Callenbach b.v., 1978.
- Lettinga-Vegter, S.G. *Beurs en effecten; de beurshandel en de vormen van beleggen*. Utrecht, Kluwer, 1983.
- *Lexicon van Nederlandse archieftermen*, 's Gravenhage, Stichting Archief Publikaties, 1983.
- Loon, J.C.A. van. *Het algemeen reglement van 1816*. Wageningen, Zomer & Keuning, 1942, (dissertatie).
- Rasker, A.J. *De Nederlandse Hervormde kerk vanaf 1795; haar geschiedenis en theologie in de 19e en 20e eeuw*. Kampen, Kok, 1974.
- Veerman, W. *De ontwikkeling van het kerkelijk leven in Gouda vanaf de Hervorming; de hervormde gemeente*. In: *Gouda zeven eeuwen stad*, 1972.
- Ypey, A. en Dermout, I.J. *Geschiedenis der Nederlandse Hervormde kerk*. Breda, W. van Bergen en comp., 1819. DIn I en IV.
- *Woordenboek der Nederlandse taal*. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1882-....

TOELICHTING OP ENKELE TERMEN

--- voor een uitgebreide woordenlijst van ambtelijke en kerkelijke termen,
klik op <https://www.archiefman.nl/nt/wrdlst.pdf>

Afscheiding	In 1834 en navolgende jaren scheidde zich groepen gemeenteleden van de Hervormde kerk af uit onvrede met de geest van vrijzinnigheid die er heerste. De bezwaarden keerden terug tot de oude belijdenisgeschriften (de drie Formulieren van Enigheid). Een groot aantal afgescheidenen vormden naderhand de Chr. Gereformeerde kerk resp. de Gereformeerde kerken in Nederland of verenigden zich in 1907 in de Gereformeerde Gemeenten in Nederland en in Amerika.
Algemene Synodale Commissie	In 1827 ingesteld als college van dagelijks bestuur van de algemene synode.
Boekzaal	Voluit: " <i>Boekzaal der Geleerde Wereld en Tijdschrift voor de Protestantse kerken in het in het Koninkrijk der Nederlanden</i> " (de titel is genormaliseerd). Een gedeelte van dit maandelijks tijdschrift was bestemd voor gewone kerkelijke berichten en kerknieuws.
classicaal bestuur	Bestuurscollege van een classis, ingesteld in 1816 en bestaande als commissie van moderatoren (bestuurders) uit een praeses (voorzitter), een assessor (iemand die de voorzitter terzijde staat), een scriba en enkele door de classicale vergadering afgevaardigde predikanten en een ouderling of oud-ouderling. De praeses, de assessor en de scriba fungeren ook als zodanig in de classicale vergadering. Het classicaal bestuur houdt toezicht op de kerkenraad (o.a. door middel van kerkvisitaties), het beslist in kerkenraadsgeschillen en het heeft de bevoegdheid om predikanten, kandidaten en kerkenraadsleden te schorsen.
classicale vergadering (ook: classisvergadering)	Alle predikanten en enkele ouderlingen uit de gemeenten binnen een classis kwamen voor 1816 viermaal, maar na de bestuursreorganisatie in dat jaar nog eenmaal per jaar in vergadering bijeen. De meeste bestuurlijke bevoegdheden waren toen de classicale vergadering ontnomen, deze kwamen toe aan het classicaal bestuur. Zij hield zich alleen nog bezig met het opmaken van de nominaties voor het classicaal bestuur – benoemingen vonden plaats door de koning – en zij had het beheer over een weduwenfonds.
kamer	Aanduiding voor het algemeen ambestuur in de volksmond.
klachtvergadering	Vergadering van het college van diakenen, waarin de "klachten" van de behoeftige gemeenteleden aangehoord werden.
provinciaal kerkbestuur	College van dagelijks bestuur in een provincie, bestaande uit predikanten van de classes (één voor elke classis) en voor een der classes een ouderling (Zuid-Holland telde zes classes). Het provinciaal kerkbestuur besliste in classicale geschillen. Het had de bevoegdheid om predikanten, kandidaten en kerkenraadsleden af te zetten (waartegen dezen bij de synode in beroep konden gaan) en het kon reglementen ontwerpen op het kerkbestuur in zijn provincie, gegrond op de algemene verordeningen.

stadsarmenschool	School voor minvermogenden, opgericht in 1816. De diakonie van Gouda had geen bemoeienis met deze school, maar werkte wel mee aan de inschrijving van leerlingen.
Waalse gemeente	Tot de Nederlandse Hervormde kerk behoorde ook de Waalse Hervormde kerk. Deze viel onder het algemeen kerkbestuur, maar de Waalse gemeenten onderhielden ook afzonderlijke verbintenissen en betrekkingen met elkaar vanwege financiële belangen en het verschil in taal.
winterlijst (van bedeeden)	Naamlijst van personen die uitsluitend in de wintermaanden werden bedeed en/of van zomerbedeeden die in de winter extra bedeling ontvingen (turf, brood en andere etenswaren).
zomerlijst	Naamlijst van personen die in de zomermaanden werden bedeed; deze lijst vormde de basis van de winterlijst.